

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ЗАЙЦЕВА НАТАЛІЯ ГРИГОРІВНА

УДК 371.3:81'246.2(73)(043.3)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ДВОМОВНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ
У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ США**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Хмельницький – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогіки НАПН України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

Першукова Оксана Олексіївна,
Національний транспортний університет, професор
кафедри іноземної філології та перекладу.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Білецька Ірина Олександрівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, завідувач кафедри теорії та
практики іноземних мов;

кандидат педагогічних наук

Нікольська Ніна Вікторівна,
Подільський державний аграрно-технічний
університет, викладач кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться «01» березня 2017 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.145.01 у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії за адресою: зала засідань, вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії за адресою: вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013; та на сайті академії за адресою: www.kgra.km.ua.

Автореферат розісланий «27» січня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. С. Крищук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.) визначено основні шляхи реформування української освіти. Основна роль належить вдосконаленню змісту освіти, форм і методів навчання. В умовах входження України в освітній простір Європи та світу особливо важливим є оновлення змісту освіти загалом і мовної освіти, зокрема. Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Проект «Концепції мовної освіти в Україні» (2013 р.), Проект «Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр.», Концепція «Нової української школи» (2016–2029 рр.) спрямовані на досягнення якісно нових стандартів викладання навчальних предметів, зокрема іноземною мовою, та забезпечення можливості для всіх учнів отримати якісну освіту. Україна є багатонаціональною та багатомовною країною, тому зростає актуальність упровадження двомовного навчання в Україні. Важливість здатності учнів послуговуватися кількома мовами окреслено в Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013 р.) тощо.

В умовах інтеграції у світовий освітній простір важливим є раціональне використання зарубіжного педагогічного досвіду. Особливий інтерес становить вивчення досвіду двомовного навчання в США, оскільки розвиток двомовного навчання є однією з провідних тенденцій формування змісту освіти шкіл США в останній третині XX ст., на початку XXI ст. Вимоги до сучасної організації розвитку двомовного навчання в США визначено положеннями Закону «Жодної невстигаючої дитини» («No Child Left Behind Act») (2001 р.), Закону «Про успішність кожного учня» («The Every Student Succeeds Act») (2015 р.) та ін.

Дослідження проблем двомовного навчання є багатоаспектним. Проблемою двомовної та полікультурної освіти в навчальних закладах США займалися багато зарубіжних дослідників. *Двомовність, багатомовність, полікультурність* як явища вивчали М. Бланк (M. Blanc) та Дж. Хаммерс (J. Hammers), У. Вайнрайх (U. Weinreich), Дж. Фішман (J. Fishman). *Двомовне навчання та соціальні проблеми* досліджували Х. Клосс (H. Kloss), Б. Перес (B. Pérez), Т. Скутнаб-Кангас (T. Skutnabb-Kangas), Дж. Спрінг (J. Spring). *Зв'язок двомовного навчання з мультикультурною освітою* розглядали К. Бейкер (C. Baker), Б. Мітчел (B. Mitchell), К. Овандо (C. Ovando). *Методичні аспекти двомовного навчання* розглянуто в працях Д. Енрайта (D. Enright) та М. МакКлоскі (M. McCloskey), Дж. Каммінса (J. Cummins), Дж. Мори (J. Mora). Питанням *двомовного навчання* присвятили праці О. Гарсія (O. Garcia), Ж. Гонзалез (J. González), С. Крашен (S. Krashen), У. Маккі (W. Mackey), Л. Малаж (L. Malarz), М. Поплін (M. Poplin), К. Потовскі (K. Potowski), К. Хакута (K. Nakuta) та ін. Усі вони підкреслюють важливість розвитку цього освітнього явища у зв'язку із глобалізаційними процесами в суспільстві. Явища *полікультурності та двомовності в США* вивчали російські дослідники: М. Данилова, О. Джуринський, Г. Дмитрієв та ін.

В українській педагогічній науці вчені проводили дослідження окремих аспектів двомовного навчання в школах США. *Полікультурну освіту* вивчали

І. Білецька, Я. Гулецька. *Американську освіту*, елементом якої є *двомовне навчання*, розглядали М. Красовицький, О. Літвінов, Л. Товчигречка, О. Першукова та ін.

Проте у вітчизняній педагогіці тенденції формування змісту освіти, теорія полікультурної освіти та двомовного навчання в США не знайшли достатнього висвітлення. Усе вищезазначене дало змогу виокремити такі *суперечності* між:

– зрослими запитамі сучасного суспільства щодо отримання якісної освіти та недостатньою увагою громадських і державних інституцій до проблеми забезпечення нею громадян;

– потребою вдосконалення системи двомовного навчання в Україні і браком напрацювань у педагогічній теорії та практиці щодо цього освітнього напрямку;

– необхідністю формування в школярів здатності послуговуватися кількома мовами та традиційними підходами до мовної освіти учнів.

Компаративний аналіз змісту освіти в школах США і України дозволяє виявити загальні та специфічні засади розвитку двомовного навчання і визначити можливості раціонального використання прогресивного американського досвіду в умовах української системи загальної середньої освіти.

Таким чином, актуальність, наукове та практичне значення порушеної проблеми зумовило вибір теми дослідження: **«Організаційно-педагогічні засади двомовного навчання учнів у закладах середньої освіти США»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України і є складником теми «Тенденції розвитку змісту і методів навчання і виховання у зарубіжних країнах» (номер державної реєстрації 0102U000256).

Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 6 від 25.06.2009 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 6 від 29.09.2009 р.).

Мета дослідження полягає у визначенні організаційно-педагогічних засад навчального процесу з використанням двох мов у закладах середньої освіти США в умовах полікультурного суспільства для окреслення перспектив використання позитивного досвіду в Україні.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Визначити теоретичні основи двомовного навчання в США.
2. Охарактеризувати історичний розвиток двомовного навчання в США, його залежність від процесів, що мали місце в суспільстві.
3. Виявити особливості організації та добору змісту двомовного навчання в середній освіті США.
4. Охарактеризувати форми організації, програми і методи двомовного навчання в практиці американської школи.
5. Окреслити перспективи використання позитивних ідей американського досвіду двомовного навчання в українській системі загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження – двомовне навчання у закладах середньої освіти США.

Предмет дослідження – організація, зміст, форми та методи двомовного навчання в закладах середньої освіти США.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ – початок ХХІ ст. Для аналізу витоків становлення двомовного навчання в США хронологічні межі розширено до ХVІІ ст. *Нижня хронологічна межа* – 1965 р. – визначається початком активного розвитку двомовного навчання в США як соціально-педагогічного явища в рамках федеральної двомовної освітньої політики. У 1965 р. було прийнято Закон «Про початкову і середню освіту», що передбачав фінансування державних шкіл і боротьбу з бідністю у резерватах. Підґрунтя для прийняття цього закону було закладено Законом «Про громадянські права» (1964 р.), який забороняв будь-яку дискримінацію. Закон «Про двомовну освіту» (1968 р.) став відповіддю на вимоги суспільства. Місце американської монокультури в школах зайняла поліетнічна культура, яка стала частиною навчальних програм. *Верхня хронологічна межа* корелюється із заміною Закону «Жодної невстигаючої дитини» («No Child Left Behind») (2009 р.) на новий – «Про успішність кожного учня» («The Every Student Succeeds Act») (2015 р.). Закон декларує рівні шанси учнів досягати академічного успіху в школі та влаштувати життя.

Територіальні межі дослідження. Аналіз стану двомовного навчання в США проведено на основі вибірки штатів, зробленої за географічним критерієм та за критерієм розгляду проблеми в ланці й початкової, і середньої освіти: штат Каліфорнія (Німецько-американська інтернаціональна школа (The German-American International School) (Сан-Франциско); штат Каліфорнія (Німецька інтернаціональна школа Силіконової Долини) (German International School of Silicon Valley) (Силіконова Долина); штат Алабама (Окружна державна середня школа Монтгомері) (Montgomery County Public School) (Монтгомері); штат Вірджинія (Початкова школа Лондон Тауна) (The London Towne Elementary School) (Сентервіль). Результати аналізу на основі вибірки було розповсюджено на усю генеральну сукупність, тобто всі п'ятдесят штатів США, що уможливило цілісно представити організаційно-педагогічні засади двомовного навчання учнів у закладах середньої освіти США.

Методи дослідження. З огляду на специфіку предмета, для реалізації мети та розв'язання поставлених завдань було застосовано такі *теоретичні методи*: *метод вивчення базових понять* – для формування базової вибірки із загальної сукупності понять, що становлять поняттєво-термінологічне поле дослідження; *порівняльно-історичний* – для аналізу документів, першоджерел з теми дослідження, який дав можливість простежити розвиток двомовного навчання як феномена в історичному контексті, систематизувати періодизацію його становлення в США та Україні; *методи аналізу першоджерел* – для забезпечення повноти і надійності результатів дослідження; *узагальнення та конкретизації* – для виявлення особливостей розвитку двомовного навчання в сучасних умовах; *структурний метод* та *порівняння* – для аналізу сучасних теорій, синтезу ключових складників із метою створення авторської педагогічної моделі двомовного навчання; *структурно-змістовий аналіз* двомовних навчальних

програм – для обґрунтування змістових засад двомовного навчання в середніх освітніх закладах США; *зіставний аналіз* – для порівняння навчальних програм американських шкіл і окреслення форм та методів організації двомовного навчання в закладах середньої освіти США; *абстрагування, класифікація та систематизація* даних – для визначення спільного й відмінного в організації двомовного навчання в різних штатах досліджуваної країни; *компаративний аналіз* – для визначення особливостей двомовного навчання в Україні та США; *індуктивний та дедуктивний методи* – для узагальнення здобутих результатів з теми дослідження та формулювання авторського визначення досліджуваного педагогічного феномена; *метод наукової екстраполяції* – для окреслення можливостей використання прогресивного американського досвіду в практиці загальноосвітніх закладів України; *емпіричні* – бесіди, дискусії, електронне листування з американськими педагогами – для уточнення практичних аспектів двомовного навчання в закладах середньої освіти США.

Джерельну базу дослідження становлять:

– законодавчі акти в галузі освіти США: «Закон про двомовну освіту» («Bilingual Education Act») 1968 р. (з поправками від 1978, 1982, 1988, 1994 рр.), програма «Америка 2000» («America 2000»), Законодавчий акт «Жодної невстигаючої дитини» («No Child Left Behind») 2001 р., «Освітні програми для мігрантів» («Migrant Education Programs») 2006 р.; освітня програма «Гонка до вершини» («Race to the Top») 2009 р., академічні стандарти «Загальні державні стандарти» («Common Core State Standards») (2010 р.) та ін.;

– документи департаментів освіти штатів; документи міжнародних організацій, які стосуються двомовного навчання; статистичні дані про розвиток двомовного навчання в закладах середньої освіти США (Міністерства освіти Сполучених Штатів (US Department of Education), Національного центру освітньої статистики (National Center for Education Statistics), Управління двомовної освіти та вивчення іноземних мов (Office of Bilingual Education and Foreign Language Studies), Національної консультативної ради з питань двомовної освіти (National Advisory Council for Bilingual Education) тощо;

– матеріали регіональних мереж двомовних ресурсів, інформаційних центрів, інформаційних мереж для батьків, рад з питань двомовності, освітніх асоціацій, які стосуються двомовного навчання, зокрема «Національної асоціації двомовної освіти» («National Association for Bilingual Education») та ін.;

– наукові праці (дисертації, монографії, статті) українських та зарубіжних науковців, матеріали наукових конференцій та семінарів, присвячених досліджуваній проблемі;

– навчальні плани закладів середньої освіти США та України;

– урядові постанови, офіційні документи і матеріали з питань двомовного навчання в Україні: закони, нормативні документи, національні програми розвитку освіти, рекомендації щодо впровадження двомовного навчання в Україні тощо;

– енциклопедичні видання («Encyclopedia of bilingualism and bilingual education», «Encyclopedia of Language and Education», «Encyclopedia of

Multicultural Education», «New world Eyclopedia», «Короткий енциклопедичний словник зарубіжних педагогічних термінів» та ін.);

– матеріали періодичних видань: «Іноземні мови в навчальних закладах», «Мир образования – образование в мире», «Відродження: часопис з питань культури та освіти нацменшин України»; педагогічна періодика США: «Culturally Diverse Classrooms», «American Journal of Education», «Journal of Curriculum and Supervision», «Educational Leadership», «Curriculum Technology Quarterly», «Policy Priorities», «Talking and Listening», ASCD publications та ін.

У дисертації використано електронні ресурси: е-бібліотеки Ebrary; фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; Державної науково-педагогічної бібліотеки НАПН України імені В. О. Сухомлинського; Державної науково-технічної бібліотеки України, Центру інформації і документації Ради Європи в Україні; Посольства США в Україні та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* у вітчизняній педагогічній науці розкрито генезу двомовного навчання в закладах середньої освіти США; обґрунтовано організаційно-педагогічні засади двомовного навчання учнів у закладах середньої освіти США (збереження національно-культурної ідентичності меншин; підвищення рівня успішності етнічної меншості завдяки навчанню рідною мовою; забезпечення емоційного, когнітивного та лінгвістичного розвитку учнів; взаємне культурне збагачення учнів; застосування міждисциплінарного підходу в навчанні; залучення батьків до двомовного навчання учнів тощо); охарактеризовано стан розроблення проблеми в межах історичного, культурологічного, освітньо-політичного, соціально-економічного, теоретико-педагогічного, методичного та філософського аспектів дослідження двомовного навчання в закладах середньої освіти США; виокремлено чинники прискорень у розвитку двомовного навчання в США та затримок у його розвитку (політико-ідеологічні, соціально-економічні, соціально-культурні, науково-педагогічні); розроблено авторську педагогічну модель двомовного навчання, яка охоплює формулювання мети, методологічні підходи до навчання, організації навчального процесу, структурування змісту освіти, оцінювання навчальних результатів; систематизовано *форми* організації двомовного навчання в США (колективні (уроки, інтерактивні семінари, групові заняття та ін.), індивідуальні (проектна діяльність, електронне навчання та ін.) та *методи* двомовного навчання в США (колективні (ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань та ін.), індивідуальні (складання доповідей, чат-заняття та ін.); систематизовано моделі двомовного навчання в США (Перехідний білінгвізм, Підтримувальна форма двомовного навчання, Занурювальна форма, Двосторонній білінгвізм та ін.); упорядковано законодавчі акти, що стосуються двомовного навчання в США; виявлено соціально-політичні чинники впливу на розвиток двомовного навчання в Україні та США (найбільш поширені мови, окрім державної; період масового введення в країні двомовних програм тощо), а також педагогічні особливості розвитку двомовного навчання в США та Україні (види двомовних програм, тривалість навчання, зміст, методи навчання тощо);

– *уточнено* науковий зміст ключових понять дослідження («полікультурна освіта», «двомовність», «двомовна освіта», «двомовне навчання», «двомовне навчання у США»), періодизацію розвитку двомовного навчання в американському освітньому просторі;

– *розкрито* теоретичні засади двомовного навчання в початковій та середній ланках, виявлено ключові принципи та підходи до оцінювання результатів навчання, обґрунтовано рекомендації щодо застосування позитивного досвіду США у двомовному навчанні в Україні (на макро-, мезо- та мікрорівнях).

Подальшого розвитку набули знання про форми організації та методи двомовного навчання, моделі двомовного навчання, підходи до оцінювання результатів навчання, визначення етапів мовної політики в Україні, аргументованість залежності мовної політики США від політичних пріоритетів владної партії.

У науковий обіг уведено маловідомі історичні факти стосовно двомовного навчання у США.

Практичне значення одержаних результатів полягає в застосуванні його основних положень на етапі становлення двомовної освіти в Україні. Результати дослідження використані в розробці спецкурсу «Особливості двомовного навчання в США та інших країнах світу». Спецкурс призначений для студентів спеціальності 7.02030302 «Мова і література (англійська)». Дисципліна сприяє поглибленню знань студентів про специфіку та сутність двомовного навчання в США та інших країнах світу, особливості його реалізації в освітніх закладах країн; розширенню загальнокультурного світогляду студентів тощо. Результати дослідження, узагальнені теоретичні положення щодо сутнісних характеристик двомовного навчання, специфіки його розвитку, практичного досвіду є обґрунтованою системою ідей для розроблення концепцій, нормативних документів, стратегій реформування освіти в Україні в контексті модернізації двомовного навчання в шкільній освіті. Отримані результати є перспективними для проведення наукових досліджень, розробки навчальних посібників та методичних рекомендацій, курсів загальної педагогіки, історії педагогіки, порівняльної педагогіки, педагогіки вищої школи під час підготовки майбутніх учителів та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні в аспектах поглиблення та розширення знань щодо американської практики двомовного навчання.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес ПВНЗ «Буковинський університет» (довідка про впровадження № 8 від 08.04.2015 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1171 від 30.04.2015 р.), КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» (довідка про впровадження № 23 від 20.05.2015 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка про впровадження № 3791 від 31.12.2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації розглядалися на науково-практичних конференціях та семінарах різного рівня, серед яких: *міжнародні* – «Розбудова освіти для суспільства знань:

мова, полікультурність, особистість» (Умань, 2010), «Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук: мова, освіта, культура» (Умань (за підтримки Інституту Кеннана в Україні), 2012), «Професійна культура фахівця: сутність, реалії, перспективи» (Суми, 2012), «Міжнародне співробітництво в освіті в умовах глобалізації» (Алушта, 2013), «Мови у відкритому суспільстві: проблеми міжкультурного спілкування» (Чернігів, 2013), «Наука і освіта у глобалізованому світі: традиції, сьогодення, перспективи» (Умань, 2013), «Science in the modern information society III» («Наука в современном информационном обществе», North Charleston, USA, 2014), «Сучасна іншомовна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014), «Глухівські наукові читання – 2014. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (Глухів, 2014), «Глухівські наукові читання – 2015. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (Глухів, 2015), «Використання медіа-технологій у підготовці вчителів: європейський та вітчизняний досвід» (Глухів, 2015), «Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування» (Умань, 2016); *всеукраїнські* – «Вища педагогічна освіта в Україні: історія та сучасність» (Глухів, 2009), «Актуальні проблеми вітчизняної порівняльної педагогіки за умов євроінтеграційних процесів» (Ніжин, 2010), «Порівняльно-педагогічні студії – 2010» (Київ, 2010), «Управління інноваційним розвитком освіти: глобальний та національний виміри» (Суми, 2012), «Педагогічна компаративістика: трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст» (Київ, 2012, 2013, 2014), «Модернізація структури та змісту початкової освіти на засадах компетентнісного та комунікативного підходів» (Глухів, 2015), «Сучасні тенденції в навчанні української, російської та іноземної мов у закладах освіти різних типів» (Глухів, 2015), «Зміст і технології шкільної освіти» (Київ, 2015), «Інноваційні освітньо-виховні стратегії в сучасному світі: змістовний та технологічний аспект» (Суми, 2015), «Інноваційні освітньо-виховні стратегії в сучасному світі: змістовний та технологічний аспект» (Суми, 2015), «Інформаційні технології у професійній діяльності» (Рівне, 2016); *регіональні* – «Актуальні проблеми реформування змісту освіти середніх навчальних закладів країн Європейського Союзу» (Глухів, 2009), «Білінгвальна освіта в контексті сучасного розвитку інтеграційних процесів» (Ірпінь, 2010), «Звітна науково-практична конференція за результатами наукових досліджень співробітників, докторантів, аспірантів, здобувачів і наукових кореспондентів Інституту педагогіки НАПН України» (Київ, 2010, 2011, 2012, 2013), «Мовна освіта в Україні і за кордоном: тенденції, реалії і перспективи розвитку» (Глухів, 2014), «Модернізація професійної підготовки майбутніх фахівців: компетентнісно зорієнтований підхід» (Глухів, 2015), «Реалізація євроінтеграційної стратегії у наукових дослідженнях» (Глухів, 2016).

Результати дослідження обговорювалися та отримали схвальні відгуки на засіданнях лабораторії порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України (2009–2016 рр.) та кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (2009–2016 рр.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 29 одноосібних наукових публікаціях автора, із яких 6 відображають основні наукові результати дисертації (зокрема, 1 публікація в зарубіжному науковому виданні), 23 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (568 найменувань, із них 285 – іноземними мовами), додатків (16 на 74 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 325 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 192 сторінках. Роботу ілюстровано 5 рисунками та 4 таблицями.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, указано її зв'язок з науковими програмами, планами та темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи наукового пошуку, хронологічні і територіальні межі та джерельну базу дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження, апробацію та опублікування результатів дослідження; вказано структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «Теоретичні засади двомовного навчання в закладах середньої освіти США» – проведено теоретичний аналіз розвитку двомовного навчання в закладах середньої освіти США. Двомовне навчання розглянуто як предмет дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, охарактеризовано теоретичні основи навчального процесу з використанням двох мов у закладах середньої освіти США.

Тенденції до світової глобалізації призвели до формування нового соціокультурного простору, у якому функціонує велика кількість мов. Системи освіти багатьох країн спрямовані на підготовку учнів до культурного, професійного та особистісного спілкування. Реалізації цієї мети присвячені дослідження багатьох науковців світу. Аналіз наукових праць дав змогу уточнити поняття «двомовне навчання», яке ми розглядаємо як цілеспрямований процес формування в школярів двомовності або здатності послуговуватися в житті двома мовами шляхом опанування змісту загальноосвітніх предметів з використанням двох мов задля одночасного вдосконалення знань з рідної й іноземної (нерідної) мов. Організаційно-педагогічні засади двомовного навчання розуміємо як сукупність структурних, педагогічних, науково-методичних, матеріально-технічних умов, що характеризують і забезпечують навчально-виховний процес з використанням двох мов. Нами засвідчено, що двомовне навчання тісно пов'язане з полікультурною освітою. Дослідники цього напрямку (К. Бейкер, О. Гарсія та ін.) розглядали різні аспекти двомовного навчання, як-от: історичний, культурний, соціальний, політичний, науковий, лінгвістичний, методичний та ін. Теоретичний і практичний досвід двомовного навчання зарубіжних (особливо американських) учених є корисним для запозичення вітчизняною системою освіти.

На основі опрацювання джерельної бази дослідження нами запропоновано групи *принципів* двомовного навчання: 1) *лінгвістичні* (вивчення мови з опертям

на освітній досвід учнів, зв'язок між рідною мовою учнів (L1) та другою (L2), намагання досягти максимального рівня засвоєння контекстуальних мовних навичок, прагнення до розвитку багатомовності); 2) *дидактичні* (використання індивідуального підходу при вивченні учнями L2, використання доступних учням методів навчання мови, ефективна організація навчання для легкого засвоєння мови); 3) *соціолінгвістичні* (принцип соціальної справедливості, створення сприятливого навколишнього середовища для засвоєння L2, використання допомоги батьків у навчальному процесі дітей), 4) *культурологічні* (прагнення до розвитку культурного різноманіття тощо). На основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних учених зроблено висновок про те, що запроваджувати в процес навчання L2 бажано в початковій школі і розвивати її протягом життя поряд з L1. Організуючи навчання L2, слід брати до уваги вікові, фізіологічні, психічні та індивідуально-психологічні характеристики учнів, а також досвід дітей у L1.

Теоретичними основами двомовного навчання в США є: прагматизм (Дж. Дьюї, У. Джеймс, М. Мід), концепція полікультурності (Дж. Бенкс, Б. Буліван, Дж. Лінч), теорія конструктивізму (Е. фон Глазерфельд, І. Кант, А. Шопенгауер), теорія опанування L2 (С. Крашен), концепція імерсійної освіти (Ф. Дженезі, В. Ламберт, Дж. Такер), холістична теорія двомовності (Ф. Грожан, В. Кук), когнітивні теорії білінгвізму: а) теорія балансу (Дж. Каммінс), б) гіпотеза порогу (Дж. Каммінс, Т. Скутнаб-Кангас), в) гіпотеза взаємозалежності (Дж. Каммінс).

У другому розділі – «Практична реалізація двомовного навчання в закладах середньої освіти США» – розглянуто досвід реалізації двомовного навчання в закладах середньої освіти США. Висвітлено соціокультурні умови становлення двомовного навчання в США, окреслено організаційно-педагогічні засади двомовного навчання в середній освіті США на макро-, мезо-, мікрорівнях.

Визначено, що на розвиток двомовного навчання в США мали вплив такі *соціокультурні чинники*: швидкий ріст етнічної різноманітності, необхідність запровадження полікультурного підходу в навчанні, потреба для представників нацменшин володіти двома мовами. *Політико-ідеологічні чинники* такі: політичні й економічні амбіції держави на світовій арені; соціальні рухи, учасники яких вели боротьбу з виявами дискримінації, результатом чого стало прийняття законів, які визначили необхідність включення полікультурного компонента в програми загальноосвітніх шкіл США («Закон про громадянські права» (1964 р.), «Закон про двомовну освіту» (1968 р.) та ін.). Нерівномірність суспільних процесів стала причиною циклічності в розвитку двомовного навчання.

Констатовано, що за президентства Б. Обама двомовне навчання почало розвиватися на новому якісному рівні. Було оновлено Закон «Жодної невстигаючої дитини» та введено нові «Загальні державні стандарти», які, зокрема, стосувалися вдосконалення двомовного навчання. Було підписано Закон «Про успішність кожного учня» (2015 р.), який передбачає надання підтримки в навчанні кожному учню незалежно від етнічної приналежності.

Зміст і організація двомовного навчання відрізняються в різних штатах країни, але є багато спільних рис. Найпоширенішими в США є Перехідна модель і

Двостороння модель двомовного навчання. Розробкою двомовних програм і вимог до навчання займаються місцеві органи влади. Зміст двомовного навчання постійно доповнюється новими курсами, які стосуються культури, історії, традицій народів, мови яких вивчають. Учителі часто використовують індивідуальний та груповий підхід у навчанні та оцінюванні. Особливостями змісту двомовних програм середньої школи США визначено: 1) спрямованість двомовних програм на забезпечення учнів якісною освітою; 2) використання двох мов у різному співвідношенні для засвоєння учнями змісту загальноосвітніх предметів; 3) використання ефективних методів навчання; 4) розвиток високого академічного рівня мовної компетентності учнів в обох мовах; 5) використання двомовними школами декількох підходів до оцінювання учнів, зокрема рідною мовою; 6) сприяння паралельному розвитку полікультурності й багатомовності тощо. Стосовно змісту потрібно зауважити, що в усіх школах штатів, де функціонує двомовне навчання, навчальні програми призначені для набуття і закріплення учнями чотирьох видів мовленнєвих навичок: аудіювання, говоріння, читання і письма. У навчанні часто використовують роботу з текстом. У таких школах можна спостерігати тенденцію до розвитку полікультурності й багатомовності. Зазвичай застосовують інтердисциплінарний комплексний підхід, відомий як інтегроване навчання, у ході якого з'являється можливість показати дитині світ у його розмаїтті із залученням наукових знань, літератури, живопису, музики, а також актуальним є концептуальне навчання, яке спирається на систему поглядів різних науковців. У школах розвивають комунікативні навички учнів, міжкультурну компетентність, виховують повагу до інших культур, позитивне ставлення до навчання, учать користуватися комп'ютерними технологіями тощо.

Найважливішими складниками організації двомовного навчання в школах США є форми і методи. Найбільш застосовуваними є колективні (уроки, групові заняття, демонстрування фільмів) і індивідуальні (самостійна робота, проектна діяльність, електронне навчання) *форми* та колективні (ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань, експерименти) і індивідуальні (освітньо-етнографічні методи, чат-заняття) *методи* організації двомовного навчання. Моделі двомовного навчання представлені різними за ефективністю двомовними програмами. Залежно від програми зміст предметів викладають рідною і другою мовами учнів у різній пропорційності. Методи двомовного навчання відрізняються між собою за рівнем збалансованості у застосуванні L1 і L2. Високі результати навчання усіх учнів забезпечує застосування двох мов у рівнопропорційному відношенні.

У процесі дослідження нами було розроблено *педагогічну модель двомовного навчання в США* (рис. 1) як інструмент візуалізації сучасної системи двомовного навчання в США. Вона структурно представлена п'ятьма блоками: концептуальним, організаційно-діяльним, змістовим, діагностувальним і результативним. Усі блоки і компоненти системи взаємопов'язані, мають ієрархічність і реалізуються поетапно.

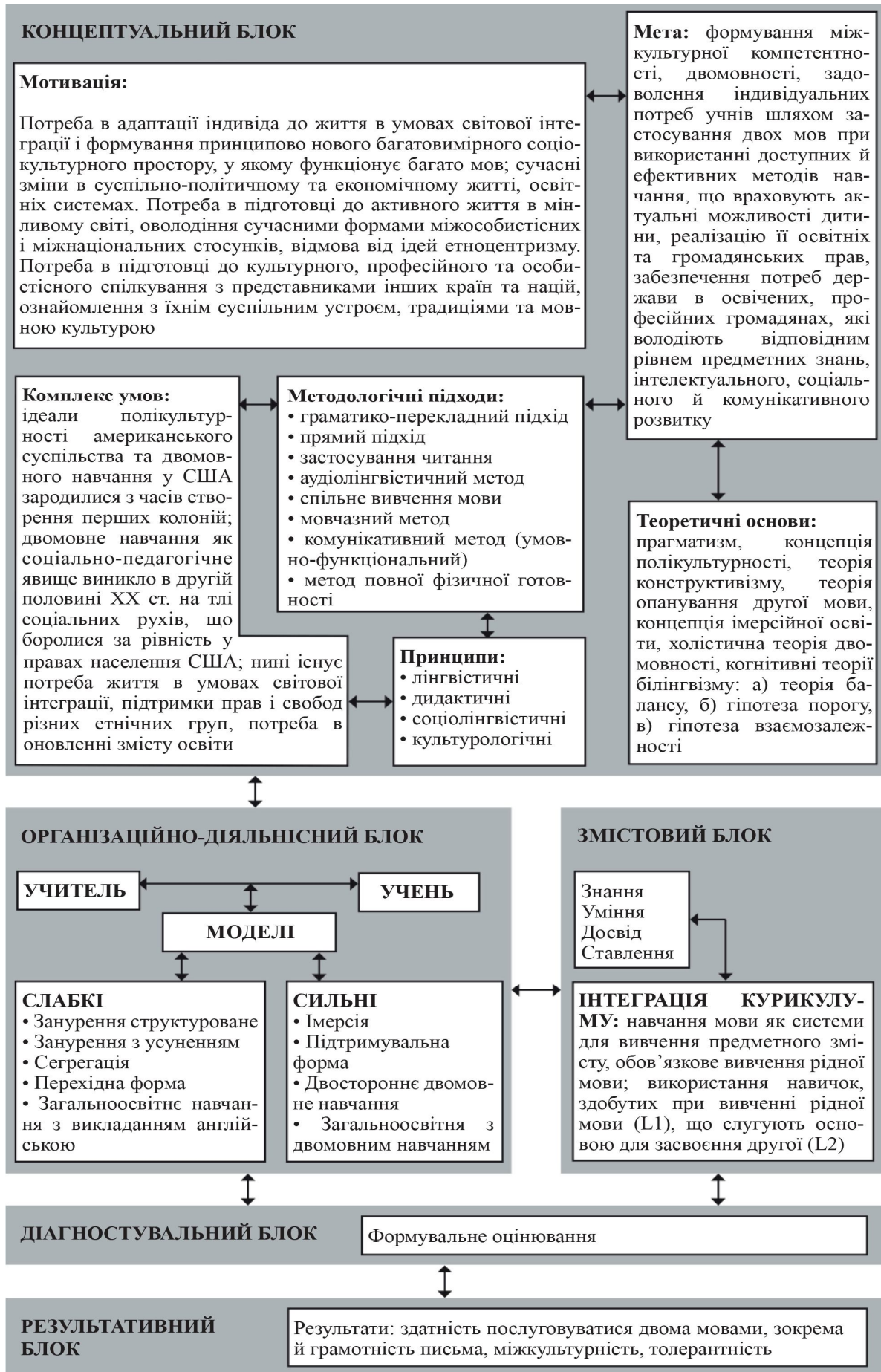

Рис. 1 Педагогічна модель двомовного навчання в США

У третьому розділі – «Перспективи використання досвіду організації двомовного навчання США в Україні» – охарактеризовано стан двомовного навчання в Україні, обґрунтовано рекомендації щодо використання американського досвіду двомовного навчання в українській школі.

Розкрито, що двомовне навчання є невід'ємним складником освітньої системи України. Вибір певної мови національних меншин у навчанні є регіонально зумовленим. В Україні існує невелика кількість моделей двомовного навчання в порівнянні із США, де їх більше десяти. Найбільш розвиненими типами двомовних шкіл в Україні є: 1) двомовні (багатомовні) школи з навчанням переважно українською мовою; 2) двомовні (багатомовні) школи з навчанням переважно мовою нацменшини. Головною проблемою шкіл є те, що учні, чия мова не є основною мовою навчання, часто погано засвоюють державну мову через низький рівень організації процесу двомовного навчання. Установлено, що в Україні недостатня увага приділена підготовці двомовних учителів. Зроблено висновок, що для підвищення ефективності двомовного навчання в Україні необхідно формувати інтеркультурну ментальність, толерантне ставлення до представників інших культур і т. ін. За таких умов у майбутньому в Україні буде розвинуто демократичну систему рідномовної та багатомовної освіти. Акцентовано, що досвід США у двомовному навчанні є багатшим за український, бо на території США функціонує понад 322 мови. Найдосконалішими в США є програми з використання двох мов у приблизно рівній пропорційності (напр., двостороннє двомовне навчання (Two-way/dual language), загальноосвітня модель двомовного навчання (Mainstream bilingual) тощо). Досвід застосування таких програм запропоновано і для України. Вони є прийнятними для запровадження в класах з різним етнічним складом.

На основі дослідженого американського досвіду та сучасного стану двомовного навчання України окреслено можливі шляхи реалізації двомовного навчання в середніх навчальних закладах країни. Запропоновано застосування моделей двомовних програм: 1) *двомовні програми з навчанням переважно українською мовою*; 2) *двомовні програми з навчанням переважно мовою нацменшини*; 3) *двомовні програми з навчанням двома мовами приблизно у рівній пропорції*. Запровадження вищеназваних моделей у практику українських загальноосвітніх навчальних закладів передбачає зміни на різних рівнях функціонування системи середньої освіти, зокрема: макро-, мезо-, мікрорівнях. У межах *1-ї моделі на макрорівні* пропонуємо: оновлення цілей, змісту, методів, засобів та принципів двомовного навчання з урахуванням світового досвіду двомовного навчання; удосконалення двомовних навчальних програм з метою введення до них нових знань. На *мезорівні*: удосконалення теорії та практики, методології та методики двомовного навчання, вивчення праць дослідників двомовності; посилення професійної підготовки українських учителів. На *мікрорівні*: реалізацію принципу міжпредметних зв'язків; прилучення до діалогу культур; забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки учнів тощо. У межах *2-ї моделі на макрорівні* перспективним вважаємо: створення державного органу з питань розроблення стандартів професійної підготовки двомовних

учителів; розроблення підручників, навчальних посібників, навчально-методичної літератури для учнів двомовних шкіл; упровадження двомовних програм, навчальних планів, що дозволяють брати до уваги багатонаціональну специфіку шкіл. На *мезорівні*: застосування регіональних моделей двомовного навчання («Російська мова та українська», «Угорська мова та українська», «Румунська мова та українська», «Польська мова та українська» та ін.), метою яких є вивчення змісту загальноосвітніх предметів, опанування другої мови учнів і розвиток рідної. На *мікрорівні*: урізноманітнення програми професійної підготовки двомовних учителів та вихователів; використання допомоги батьків та громадських організацій у процесі двомовного навчання учнів та ін. У межах *3-ї моделі* на *макрорівні* за необхідне вважаємо: забезпечення державної підтримки діяльності громадських організацій та ініціатив, спрямованих на розвиток культури міжнаціонального діалогу; створення методичних рекомендацій з дидактичних засад діяльності двомовної школи. На *мезорівні*: проведення науково-методичних заходів з проблем двомовного навчання та полікультурності; підвищення кваліфікації двомовних учителів. На *мікрорівні*: розроблення навчальних планів та програм, що передбачають викладання низки предметів двома мовами в приблизно рівній пропорції; посилення соціокультурного складника іншомовної комунікативної компетентності учнів; використання інтегрованого підходу до вивчення мов тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації визначено особливості навчально-виховного процесу з використанням двох мов у закладах середньої освіти США в умовах полікультурного суспільства. Одержані в процесі дослідження результати дають змогу зробити такі **висновки**:

1. Охарактеризовано понятійно-термінологічний апарат дослідження. Двомовне навчання окреслено як цілеспрямований процес формування в школярів двомовності або здатності послуговуватися в житті двома мовами шляхом опанування змісту загальноосвітніх предметів з використанням двох мов задля одночасного вдосконалення знань з рідної й іноземної (нерідної) мов. Метою двомовного навчання є задоволення індивідуальних потреб учнів шляхом застосування двох мов при використанні ефективних методів навчання. Розвиток двомовного навчання в США пов'язаний з розвитком освітньої системи країни. Діяльність освітньої системи США базується на синтезі філософських поглядів і особливостей історичного розвитку країни. Провідними ідеалами американської філософії освіти є демократичність, солідарність, свобода вибору. Освіта (зокрема двомовна) розглядається як ефективний механізм у забезпеченні сталого розвитку людства. Важливу роль у розвитку теоретико-педагогічних засад реформування змісту освіти США відіграє теорія множинного інтелекту (за Г. Гарднером), за якою люди мислять багатьма різними способами. Великий вплив на філософські засади американської освіти має концепція полікультурності. Принципи двомовного навчання можна поділити на такі групи: 1) лінгвістичні; 2) дидактичні; 3) соціолінгвістичні; 4) культурологічні.

2. На розвиток двомовного навчання в США вплинули *соціокультурні чинники*: швидкий ріст етнічної різноманітності в країні, необхідність запровадження полікультурного підходу в навчанні, потреба у володінні двома мовами тощо. *Політико-ідеологічними* чинниками виступили: політичні й економічні амбіції США; боротьба меншин проти дискримінації, прийняття законодавчих актів, які визначили необхідність включення полікультурного компонента в програми шкіл США («Закон про громадянські права» (1964 р.), «Закон про двомовну освіту» (1968 р.) та ін.). Розвиток двомовного навчання в США зазнавав і прискорень (1960–і, 1970–і, 2006–2009 рр.), і затримок (кінець 1980-х, 1990-і, 2001–2005 рр.). Причиною прискорень була соціальна підтримка на освітньому, політичному, фінансовому, громадському рівнях; причиною затримок – опозиція до двомовного навчання на зазначених вище рівнях. Зміни у двомовному навчанні були результатом впливу певних гілок влади: судової, законодавчої, виконавчої, політичної, громадської.

3. Зміст та організація двомовного навчання відрізняються в різних штатах країни, але є спільні риси. В усіх школах, де функціонує двомовне навчання, навчальні програми призначені для набуття і закріплення учнями чотирьох видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання і письма. Часто використовують роботу з текстом. У школах спостерігається тенденція до розвитку полікультурності й багатомовності. У більшості шкіл використовують інтердисциплінарний комплексний підхід, інтегроване навчання, концептуальне навчання. Школи розвивають комунікативні навички учнів, міжкультурну компетентність, виховують позитивне ставлення до навчання тощо. Використовують різні моделі двомовного навчання. Найпоширенішими є *Перехідна модель* і *Двостороння модель*, які відрізняються своєю ефективністю і питаннями фінансування. Розробкою двомовних програм і вимог до навчання опікуються місцеві органи влади. Зміст двомовного навчання постійно доповнюється новими курсами, які стосуються культури, історії, традицій народів, мови яких вивчають. Щоб процес двомовного навчання був ефективним, потрібно враховувати ряд факторів, які впливають на його результативність: навчальне середовище, сензитивний вік дитини, позитивну мотивацію навчання.

4. Практично всі двомовні школи США використовують декілька підходів до оцінювання двомовних учнів. Для оцінювання рівня знань двомовних школярів використовують тести із завданнями рідною мовою учнів, тести із завданнями, які супроводжують описовими поясненнями та очікуваними відповідями (Multiple choice тощо). У США існують численні форми і методи організації двомовного навчання, які можна класифікувати за різноманітними принципами. Найбільш поширеними є *колективні* та *індивідуальні форми*, *колективні* та *індивідуальні методи* організації двомовного навчання. Найпопулярнішими колективними формами організації двомовного навчання в школах США є: уроки, групові заняття, демонстрування фільмів, факультативи тощо. Серед найпоширеніших індивідуальних форм організації двомовного навчання в середніх школах США: самостійна робота, проектна діяльність, електронне навчання, консультації тощо. Найбільше розповсюдження отримали колективні методи організації двомовного

навчання: ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань, організація мандрівок, експерименти та ін. Найбільш поширені індивідуальні методи організації двомовного навчання – це складання доповідей, чат-заняття, блоги, написання творів на певну тему тощо. Існує багато різних за ефективністю двомовних програм. Найефективнішими в США є: Двомовні програми підтримки рідної мови (Maintenance and heritage language bilingual education), Двостороннє двомовне навчання (Two-way/dual language bilingual education), Дошкільне двомовне навчання (Bilingual nursery education). Слабкі моделі такі: Занурення з викладанням другою мовою і проведення занять рідною мовою додатково (Submersion with withdrawal classes), Освітня сегрегація (Segregationist Education) тощо. При залученні до освітнього процесу двомовних програм предмети викладають учням їхньою рідною і другою мовами у різній пропорції. Чим більш пропорційно використовують мови (рідну і нерідну), тим більш ефективним буде результат навчання.

5. В Україні розповсюдженими є: 1) Двомовні (багатомовні) програми з навчанням переважно українською мовою, 2) Двомовні (багатомовні) програми з навчанням переважно мовою нацменшини. Основними чинниками є застосування рідної мови учнів для формування мисленневих процесів та грамотності письма обома мовами. На сучасному етапі в Україні необхідно посилювати інтенсивність використання державної мови, бо досить довгий час їй приділяли недостатньо уваги. Іноземну мову потрібно опановувати з метою міжкультурного спілкування в соціумі. Мови в українських двомовних школах рідко застосовують у навчанні в рівній пропорції, що є бажаним в умовах мультикультурного суспільства. Для України вважаємо за доцільне взяти досвід застосування двомовних програм з використанням двох мов (державної і рідної) у приблизно рівній пропорції. На нашу думку, такі програми є прогресивними і підійдуть для запровадження в класах з різним етнічним складом.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в більш глибокому дослідженні теоретичних надбань дидактики двомовності, стану двомовного навчання в різних штатах США та регіонах України, системи професійної підготовки вчителів з двомовного навчання тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Зайцева Н. Г. Соціокультурні засади розвитку двомовної освіти в США / Н. Г. Зайцева // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя : наук. журн. Сер. : Психолого-педагогічні науки. – Ніжин : вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – № 1. – С. 155–158.

2. Зайцева Н. Г. Мета і принципи двомовного навчання в середній освіті США (кінець ХХ–ХХІ століття) / Н. Г. Зайцева // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. – № 3 (21). – С. 67–77.

3. Зайцева Н. Особливості змісту двомовного навчання в середніх школах США / Наталія Зайцева // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2013. – Вип. 38. – С. 311–315.

4. Зайцева Н. Г. Форми та методи організації двомовного навчання в середніх школах США / Н. Г. Зайцева // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Сер. : Педагогічні науки. – Чернігів : ЧНПУ, 2013. – Вип. 111. – С. 108–112.

5. Зайцева Н. Теоретичні засади розвитку двомовного навчання в полікультурному середовищі США / Наталія Зайцева // Порівняльно-педагогічні студії : наук.-пед. журн. – К., 2014. – № 2–3 (20–21). – С. 45–52.

6. Зайцева Н. Г. Особенности развития двуязычного обучения в среднем школьном образовании США на современном этапе / Н. Г. Зайцева // Научные исследования и разработки. Современная коммуникативистика : науч. журн. – М. : ИНФРА-М, 2014. – № 4 (11). – С. 32–37. DOI: 10.12737/5399

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Зайцева Н. Г. Досвід двомовної освіти у США / Н. Г. Зайцева // Актуальні проблеми реформування змісту освіти середніх навчальних закладів країн Європейського Союзу : матеріали міжрегіонал. наук.-практ. семін. (Глухів, 21 трав. 2009 р.). – Глухів : ГДПУ, 2009. – С. 16–18.

8. Зайцева Н. Теоретичні засади розвитку двомовного навчання у США / Наталія Зайцева // Порівняльно-педагогічні студії – 2010 : матеріали наук.-практ. семін. (Київ, 17 черв. 2010 р.). – К. : Інформаційні системи, 2010. – С. 37–39.

9. Зайцева Н. Г. Аналіз причин нерівномірності розвитку двомовної освіти в США / Н. Г. Зайцева // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2009 рік : інформ. вид. – К. : Педагогічна думка, 2010. – С. 88–89.

10. Зайцева Н. Г. Двомовна освіта в США / Наталія Григорівна Зайцева // Білінгвальна освіта в контексті сучасного розвитку інтеграційних процесів : зб. матеріалів міжвуз. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 9 груд. 2010 р.). – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2010. – С. 44–45.

11. Зайцева Н. Г. Короткий аналіз найбільш розповсюджених форм двомовної освіти в середніх закладах США / Н. Г. Зайцева // Розбудова освіти для суспільства знань: мова, полікультурність, особистість : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 27–28 трав. 2010 р.). – Умань : УДПУ ім. Павла Тичини, 2010. – С. 88–91.

12. Зайцева Н. Г. Основні принципи класифікації форм двомовного навчання в США / Н. Г. Зайцева // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2011 рік : інформ. вид. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 110–111.

13. Зайцева Н. Г. Цілі білінгвальних програм та вимоги до них / Н. Г. Зайцева // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2010 рік : інформ. вид. – К. : Педагогічна думка, 2011. – С. 95–96.

14. Зайцева Н. Облік індивідуальних особливостей школярів як чинник успішності двомовного навчання в середній школі / Наталія Зайцева // Педагогічна компаративістика–2012: аспект обдарованості (трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст) : матеріали наук.-практ. семін. (Київ, 11 черв. 2012 р.). – К. : НАПНУ, 2012. – С. 39–41.

15. Зайцева Н. Принципи двомовного навчання в США / Наталія Зайцева // Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук: мова, освіта, культура : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 26–27 квіт. 2012 р.). – Умань : УДПУ ім. Павла Тичини, 2012. – Ч. I. – С. 93–95.

16. Зайцева Н. Г. Стандартизовані вимоги до вчителів двомовного навчання в США / Н. Г. Зайцева // Професійна культура фахівця: сутність, реалії, перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 22–23 лист. 2012 р.). – Суми : Університетська книга, 2012. – С. 6–8.

17. Зайцева Н. Г. Історичні передумови розвитку двомовного навчання в Україні / Н. Г. Зайцева // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. праць. Сер. : Педагогічні науки. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. – Вип. 23. – С. 89–96.

18. Зайцева Н. Особливості запровадження двомовного навчання в середніх навчальних закладах України з навчанням мовами нацменшин / Наталія Зайцева // Педагогічна компаративістика–2013: трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст : матеріали наук.-практ. семін. (Київ, 10 черв. 2013 р.). – К. : Педагогічна думка, 2013. – С. 68–69.

19. Зайцева Н. Сучасний стан двомовного навчання в середніх навчальних закладах США / Наталія Зайцева // Наука і освіта у глобалізованому світі: традиції, сьогодення, перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 17–18 жовт. 2013 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013 – Ч. I. – С. 43–45.

20. Зайцева Н. Г. Імерсія в американських школах / Н. Г. Зайцева // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2012 рік : наук. вид. – К. : Інститут педагогіки, 2013. – С. 84–85.

21. Зайцева Н. Г. Теоретические основы развития двуязычного обучения в мультикультурной среде США / Н. Г. Зайцева // Международное сотрудничество в образовании в условиях глобализации : материалы второй междунар. науч.-практ. конф. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2013. – Ч. 1. – С. 162–172.

22. Зайцева Н. Досвід застосування двомовного навчання в Україні як предмет дослідження вітчизняних учених / Наталія Зайцева // Сучасна іншомовна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 16 жовт. 2014 р.). – Умань : УДПУ, 2014. – С. 105–108.

23. Зайцева Н. Особливості підготовки вчителів до роботи в умовах двомовного навчання у США / Наталія Зайцева // Педагогічна компаративістика–2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст : матеріали всеукр. наук.-практ. семін. (Київ, 5 черв. 2014 р.). – К. : Педагогічна думка, 2014. – С. 137–139.

24. Зайцева Н. Г. Двомовне навчання в США як предмет дослідження вітчизняних науковців / Н. Г. Зайцева // Мовна освіта в Україні і за кордоном:

тенденції, реалії і перспективи розвитку : матеріали міжрегіонал. наук.-практ. семін. (Глухів, 15–16 трав. 2014 р.). – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. – С. 14–16.

25. Зайцева Н. Г. Двомовне навчання методом мовного занурення на прикладі американського штату Юта / Н. Г. Зайцева // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2014 рік. – К. : Інститут педагогіки, 2014. – С. 72–73.

26. Зайцева Н. Г. Роль американских общественных организаций в поддержке и развитии двуязычного обучения в США / Н. Г. Зайцева // Наука в современном информационном обществе : материалы III междунар. науч.-практ. конф. (Северный Чарльстон, 10–11 апреля 2014 г.). – North Charleston : CreateSpace, 2014. – Т. 2. – С. 58–61.

27. Зайцева Н. Г. Вивчення зарубіжного досвіду двомовного навчання вітчизняними вченими / Н. Г. Зайцева // Глухівські наукові читання–2014. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук : матеріали IV міжнар. інтернет-конф. молодих учених і студ. (Глухів, 15–17 лист. 2014 р.). – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. – С. 206–209.

28. Зайцева Н. Огляд досвіду зарубіжних учених у вивченні питань двомовного навчання у США / Наталія Зайцева // Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування : матеріали міжнар. дискус. форуму (Умань, 19–20 трав. 2016 р.). – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – С. 86–89.

29. Зайцева Н. Г. Методичні рекомендації щодо застосування елементів двомовного навчання в середній школі / Н. Г. Зайцева // Глухівські наукові читання–2015. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук : матеріали V міжнар. інтернет-конф. молодих учених і студ. (Глухів, 25–27 лист. 2015 р.). – Глухів : ГНПУ, 2016. – С. 71–73.

АНОТАЦІЇ

Зайцева Н. Г. Організаційно-педагогічні засади двомовного навчання учнів у закладах середньої освіти США. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України, Хмельницький, 2017.

У дисертації розглянуто особливості двомовного навчання учнів у закладах середньої освіти США. Розкрито тлумачення терміна «двомовне навчання» та виокремлено його сутнісні характеристики. Окреслено соціокультурні умови становлення двомовного навчання в освіті США. Визначено періоди розвитку двомовного навчання в США в рамках федеральної двомовної освітньої політики. Охарактеризовано понятійно-термінологічний апарат дослідження та стан розроблення проблеми двомовного навчання в закладах середньої освіти США. Визначено організаційно-педагогічні засади двомовного навчання в середній освіті США на макро-, мезо-, мікрорівнях. Охарактеризовано специфіку двомовного навчання в Україні, обґрунтовано рекомендації щодо можливості

використання прогресивного американського досвіду в умовах модернізації середньої освіти в Україні на макро-, мезо-, мікрорівнях.

Ключові слова: двомовне навчання, заклади середньої освіти США, організаційно-педагогічні засади, періоди розвитку двомовного навчання, мовна політика, моделі, методи, форми двомовного навчання.

Зайцева Н. Г. Организационно-педагогические основы двуязычного обучения учащихся в учреждениях среднего образования США. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України, Хмельницький, 2017.

В диссертации рассмотрены особенности двуязычного обучения учащихся в учреждениях среднего образования США. Раскрыто толкование термина «двуязычное обучение» и выделены его сущностные характеристики. Определены социокультурные условия становления двуязычного обучения в образовании США. Определены периоды развития двуязычного обучения в США в рамках федеральной двуязычной образовательной политики. Охарактеризован понятийно-терминологический аппарат исследования и состояние разработки проблемы двуязычного обучения в учреждениях среднего образования США. Определены организационно-педагогические основы двуязычного обучения в среднем образовании США на макро-, мезо-, микроуровнях. Дана характеристика специфике двуязычного обучения в Украине, обоснованы рекомендации по возможности использования прогрессивного американского опыта в условиях модернизации среднего образования в Украине на макро-, мезо-, микроуровнях.

Ключевые слова: двуязычное обучение, заведения среднего образования США, организационно-педагогические основы, периоды развития двуязычного обучения, языковая политика, модели, методы, формы двуязычного обучения.

Zaitseva N. H. Organizational and Pedagogical Foundations of Students Bilingual Education in the United States Secondary Educational Establishments. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2017.

The peculiarities of students' bilingual education in the United States secondary educational establishments are considered in the thesis.

Theoretical foundations of bilingual education in the USA are outlined. The conceptual and terminology apparatus of research and the condition of the bilingual education problem development in the USA secondary educational establishments are determined. The interpretation of the term «bilingual education» is exposed. Sociocultural conditions of bilingual education formation in US education are outlined.

The bilingual education development periods within the United States Federal

Bilingual Education Policy are detected (appearance 1965–1978, fading 1978–1988, renovation 1988–1994, declining 1994–2006, next introduction 2006–2015). The prerequisites of bilingual education formation; the factors affecting the development of bilingual education at the present stage (globalization, economic, demographic, social, educational, IT, etc.) are detected. Organizational and pedagogical bases of bilingual education in the US secondary schools on the macro-, meso- and micro levels are analyzed. In recent years of the presidency of Barack Obama bilingual education has received some support and began to develop on a new qualitative level. NCLB has been updated and new academic standards (Common Core State Standards) have been introduced, they related to the improving of bilingual education in particular. «The Every Student Succeeds Act» (2015) was signed, it replaced the Law «NCLB» (2009) and provides support in teaching each student, regardless of nationality, financial opportunities and others. A number of decisions in favor of the effective education of students belonging to linguistic minorities, especially Hispanics, was adopted. Transitional bilingual programs and others that instead of purely English approach for teaching students include a bilingual approach were introduced. The content principles of students' bilingual education in the United States secondary educational establishments are outlined. The content of bilingual education is constantly being upgraded. It is being complemented by new courses related to culture, history and traditions of the peoples whose languages are studied. Models and methods of training and bilingual forms and methods of bilingual education are described. Transitional and Two-way models are the most applicable models which differ in their effectiveness and funding issues. The most common are collective and individual forms and collective and individual methods of bilingual education.

The Ukrainian bilingual education specificity is characterized. According to historical factors and social development bilingual education is an integral part of the educational system of Ukraine. For a long time there was a discussion around the two languages – Ukrainian and Russian, to the languages of other minorities were not given enough attention to the moment of gaining independence by Ukraine.

Selecting certain minority languages in teaching is regionally agreed. In our country there are a small number of models of bilingual education in comparison, for example with the United States, where they are more than ten kinds. The choice of study models in the USA belongs to local authorities of the state depending on the needs of the region. In Ukraine the most advanced types of bilingual schools are: 1) Bilingual (multilingual) schools with training mostly in Ukrainian, 2) Bilingual (multilingual) schools with training mostly in minority languages. The recommendations as for the possibility of progressive American experience using in the modernization of the Ukrainian secondary education on the macro-, meso- and micro levels are substantiated. The most effective bilingual education models of the United States for using in Ukraine are proposed.

Key words: bilingual education, the USA secondary educational establishments, organizational and pedagogical foundations, periods of bilingual education development, language policy, models, methods, forms of bilingual education.

Підписано до друку 26.01.2017 р. Формат 60x84/16.
Друк офсетний. Кегль Times New Roman. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Замовлення № 26.

Видавець ПП Заколотний М.І.
м.Хмельницький, вул.Соборна, 55
тел.: (0382)777-717
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №3770 від 28.01.2010 р.